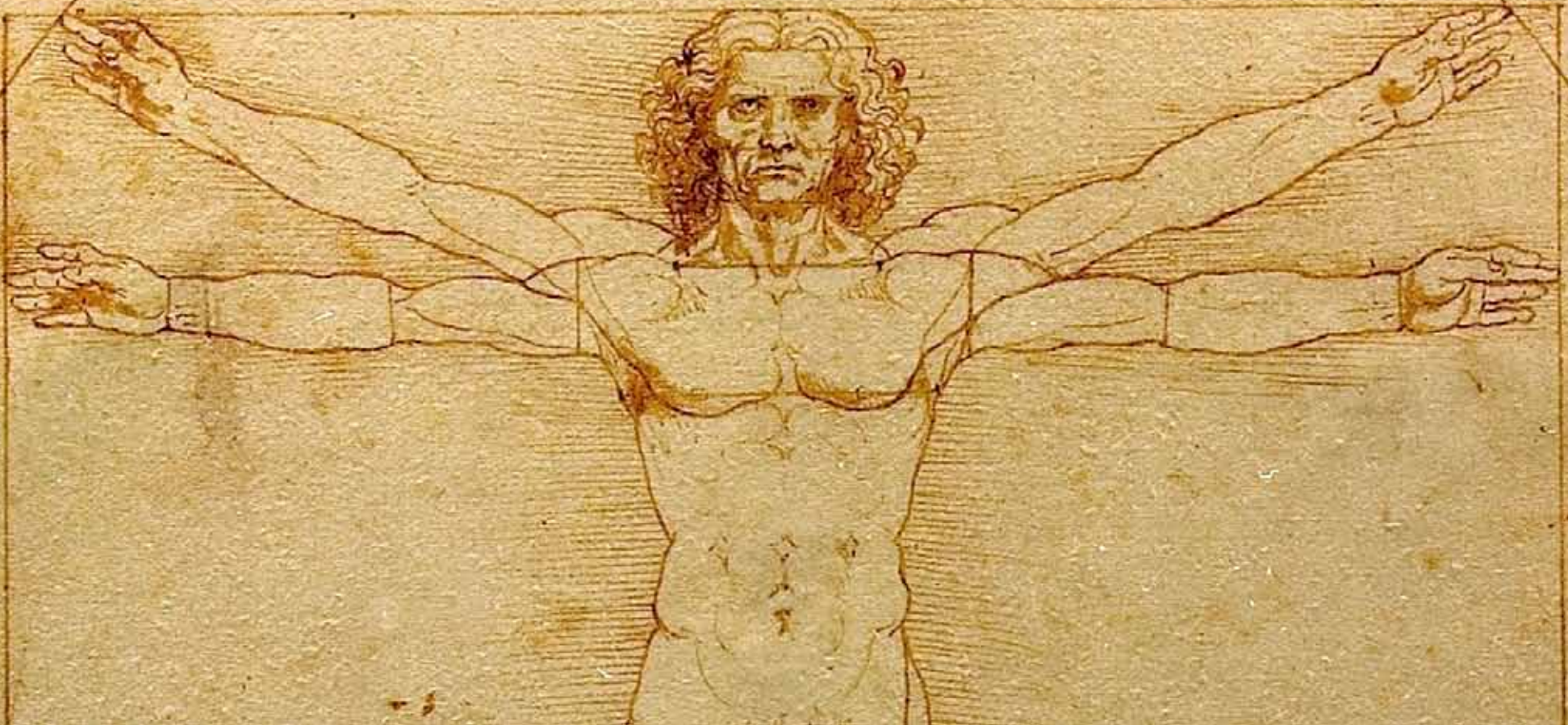

Humanisme og renessanse 1350–1600

Tida og samfunnsforholdene

2

*Prest, ridder og bonde,
de bærende stendene i det
føydale samfunnet*

Menneskesynet i middelalderen

I middelalderen er grunnsynet på livet strengt religiøst. Mennesket er lite i forhold til Gud, og enkeltmennesket blir ikke sett på som viktig i seg selv.

Standen avgjør hvem du blir

Middelalderssamfunnet er delt opp i klart atskilte lag eller stender: Øverst står presteskapet (de som ber), så kommer adelen (de som slåss) og til slutt folket (de som arbeider). Standen avgjør rang, rettigheter og plikter. Eiendom og stand går i arv, og det er ikke lett å komme seg opp og fram i samfunnet, enda om en gjerne vil.

Presteskapet og adelen har stor makt

Det er store forskjeller mellom fattig og rik. Rikdom er det samme som å eie jord, og jordeierne er få og mektige. I mange land er det adelen og kirka som eier det meste av jorda. I tillegg har presteskapet og adelen flere særretter.

Dante Alighieri (1265–1321) er en av de første dikterne i middelalderen som skriver på morsmålet i stedet for latin. I «Den guddommelige komedie» skildrer han sin egen (tenkte) reise gjennom helvete, skjærsild og til slutt paradiset. Samtidig fletter han inn tanker om både religion, filosofi, vitenskap og politikk.

Velg video i lista ovenfor

Fra stormakt til katastrofe

På 1200-tallet er Norge en stormakt, men på 1300-tallet opplever landet en katastrofal nedgangstid. I 1349 kommer svartedauden til landet, og rundt to tredeler av folket stryker med. Det skal gå flere hundre år før folketallet kommer opp på samme nivå som før pesten brøt ut.

«Pesten i trappa».
Tegning av
Theodor Kittelsen

Ny blomstringstid sør i Europa

Etter svartedauden ligger det meste nede her i landet, men i Italia starter en ny utvikling. Der blomstrer handelen opp, og kjøpmennene kommer i kontakt med andre land og kulturer. Handelsborgerne i byene blir en viktig samfunnsgruppe, og jordeierne mister dermed noe av makta. Med økt handel får også pengeøkonomien etter hvert større plass.

Boktrykkerkunsten – en ny tid

Johann Gutenberg (1397–1468) regnes som opphavsmann til boktrykkerkunsten. Han konstruerte en presse og blybokstaver til å trykke med. Den første boka til Gutenberg var en bibel som kom ut på midten av 1400-tallet. Den første ukeavisa ble trykt og utgitt i Strasbourg i 1609. Det første trykkeriet i Norge ble åpnet i 1643.

«Mona Lisa»
av Leonardo da Vinci

Renessansen

Kontakt med andre land og kulturer førte til at folk åpnet seg mer for nye tanker og impulser. Også kunsten endret seg. Denne kulturelle utviklingen begynte i Italia og kalles *rinascimento* (gjenfødelse). Men det er den franske versjonen av ordet, *renaissance*, som har funnet vei inn i de andre europeiske språkene. Det som ligger i ordet gjenfødelse, er gjenoppdagelse av den førkristne, antikke kunsten, særlig den greske.

Humanismen

Det oppstod også en sterk interesse for gresk og romersk språk og litteratur, dessuten for historie og filosofi. Denne delen av renessansen kalles *humanisme*. Humanismen hadde også sitt utspring i Italia på 1300-tallet. Nord for Alpene fikk ikke humanismen gjennomslag før omkring år 1500. En framstående representant for humanismen var Leonardo da Vinci (1452–1519). Han var både vitenskapsmann og kunstner.

William Shakespeare: «Othello».
Eleverproduksjon laget av elever
ved Vågsbygd videregående skole.
Regi: Ellen Kalvenes

Et nytt menneskesyn
Synet på mennesket endret seg. Gjennom hele middelalderen orienterte menneskene seg mot Gud og livet etter døden. Med renessansen kom mennesket selv og det jordiske livet i fokus.

Store oppdagelser
Det ble gjort store oppdagelser, som for eksempel at jorda er rund, og at planetene går i bane rundt sola. Copernicus påviste at sola står i sentrum av universet,

Copernicus med det nye bildet av universet, maleri av Jan Matejko

og Galileo Galilei kom fram til at universet er uendelig.

En ny tenkemåte
Slike oppdagelser gjorde at mange tok til å tenke mer kritisk enn de hadde gjort før, og det vokste fram en tro på at mennesket var et tenkende og selvstendig individ. Med andre ord: Troen på mennesket som et skapende individ var i ferd med å få fast grunn.

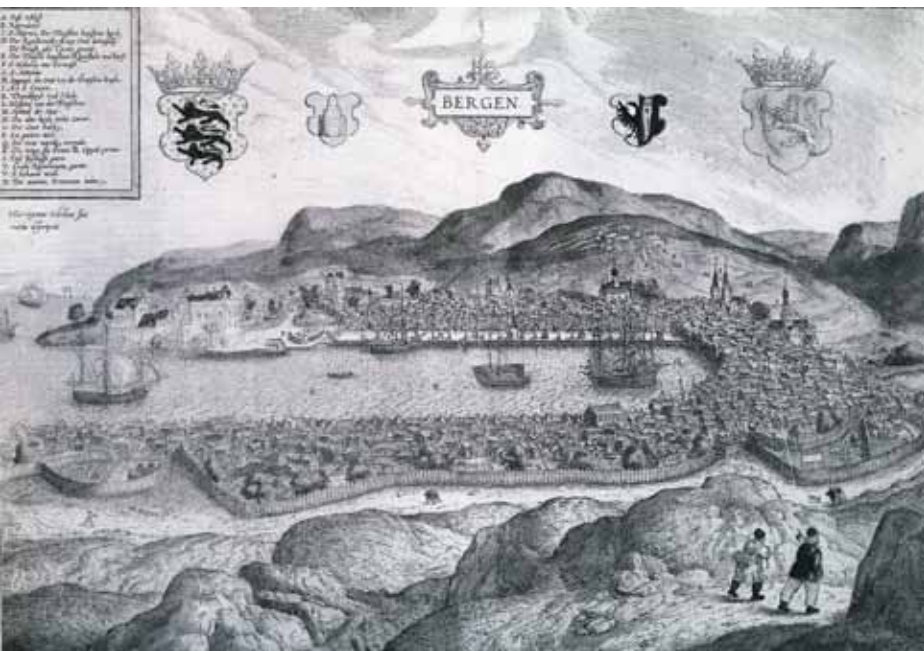
Martin Luther malt av Lucas Cranach i 1529

Reformasjonen. Avlatshandelen blir truet

Kirka var en rik institusjon som i hele middelalderen bare økte rikdommen gjennom gaver og skatter. Avlatshandelen var en viktig inntektskilde. Avlat gikk ut på at folk kunne kjøpe seg fri fra synd. Dersom en betalte en viss sum til en munk eller en prest,

kunne vedkommende på Guds vegne få tilgitt all synd.

En modig opprører
Martin Luther (1483–1546) var en tysk prest som stilte seg kritisk til denne praksisen. Han syntes menneskene ble holdt nede av autoritære religiøse regler og ordninger. Luther hevdet blant annet at det bare var troen som frelste, ikke gjerninger eller avlat. Konflikten endte med at kirka ble splittet i en katolsk og en protestantisk (evangelisk-luthersk) retning.

Det er Bergen som er storbyen og hovedstad i Norge på 1500-tallet. Scholeus-stikket fra 1580 er et av de eldste bildene fra Bergen

Impulsene fra sør når ikke fram

Humanismen fikk ikke særlig gjennomslag i Norge. Vi ligger i en utkant av Europa, og i nedgangstidene etter svartedauden var det få impulser fra sør som nådde landet vårt.

Humanistiske impulser fra midten av 1500-tallet

Det fantes likevel noen få prester som kunne kalles humanister i Norge. De produserte både historiske verk og skildringer av folks dagligliv. På den tida var Bergen storbyen og hovedstad, men Stavanger og Oslo hadde også humanistiske miljøer knyttet til katedralskolene.

Absalon Pedersson Beyer (1528–1575)

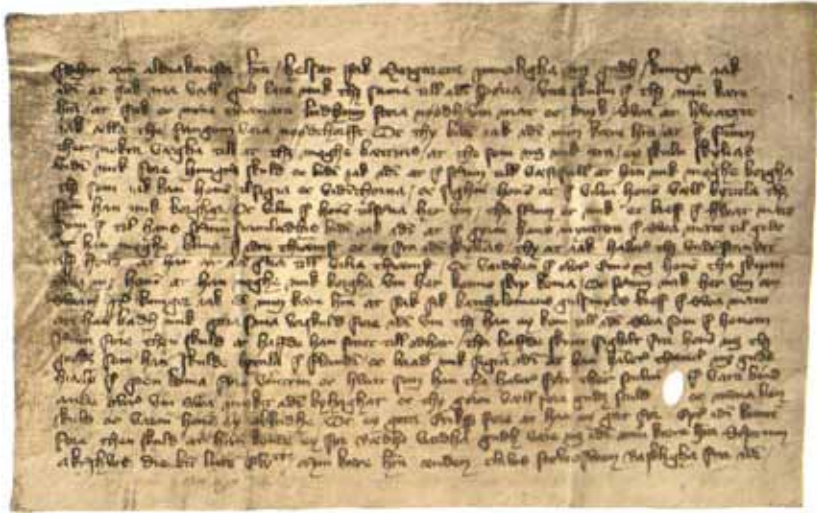
var prest fra Bergen. Han skrev *Bergens Kapitelsbog*, som inneholder en samling tekster om dagliglivet i Bergen på denne tida. I 1567 gav han ut boka *Om Norgis Rige*. Her skildrer han blant annet Norges historie, sett med en patriots øyne.

Peder Clausson Friis (1545–1614)

tilhørte det humanistiske miljøet rundt katedralskolen i Stavanger. Han skrev *Norrigis Bescriffvelse*, som er ei slags geografibok. Dessuten oversatte han norrøne tekster, blant annet Snorre, til dansk.

Jens Nilsson (1538–1600)

var den tredje humanisten. Han var opprinnelig dansk, men regnes som en sentral person blant Oslo-humanistene. Jens Nilsson var skolemann, men ble seinere biskop. Han forstod norrønt og gjorde en avskrift av et norrønt manuskript fra 1300-tallet. Hovedverket hans var *Biskop Jens Nilsøns Visitatbøger og Reiseoptegnelser*. Her forteller han om reiser han har gjort som biskop.

*Diplomatarium Norevegicum:
En side av et brev fra dronning Margrete til kong Håkon 6.*

Norrønt skriftspråk går til grunne

En alvorlig følge av svartedauden var at de fleste skrivekyndige (stort sett prester) døde under pesten. Dermed gikk den norrøne skriftkulturen til grunne. I den grad det ble skrevet noe, skjedde det nå på dansk, og dansk tok etter hvert over som administrasjonsspråk.

Få skriftlige kilder

Det finnes få skriftlige kilder å vise til fra denne perioden. Det eneste er noen brev (også kalt diplomater) og lovtekster.

Slike tekster er skrevet i et stivt og høytidelig språk (kansellispråk) som hadde lite til felles med dagligspråket.

Dansk overtar som kirkespråk

Før reformasjonen forelå ikke Bibelen på de ulike nasjonalspråkene. Den var bare oversatt til gresk og latin. Med Luther og reformasjonen kom Bibelen først på tysk i 1522 og seinere på de fleste germanske språk. Den danske oversettelsen skjedde i 1550. Også her i Norge ble den danske oversettelsen brukt.

Dialektene fester seg

Talemålet i Norge på 1500-tallet liknet mer på moderne norsk enn på norrønt. Vi regner med at dialektene festet seg på 1500-tallet. Viser og dikt til bruk i bryllup og begravelser ble ofte skrevet på et språk som tok utgangspunkt i det norske talemålet.